

A magyar EU-csatlakozás agrárkereskedelmi mérlege

HEGEDÜS ZSUZSANNA – KISS JUDIT

*A cikk a 10 éves magyar európai uniós tagság agrárkereskedelmi hatását vizsgálja a legfrissebb statisztikai adatok tükrében. 2003 és 2013 között Magyarország külkereskedelmének agrárorientációja, illetve az agrárszektor exportorientáltsága megerősödött. Magyarország agrárkereskedelme az EU tagállamaival dinamikusan bővült, az exportexpanziót azonban növekvő importpenetráció kísérte. Mivel mind az agrárexport, mind az agrárimport értéke több mint háromszorosára emelkedett, 2013-ra az EU-27 vált a magyar agrárexport legfőbb piacává (83 százalékos részaránnyal) és a magyar agrárimport legfőbb beszerzési forrásává (91 százalékos részesedéssel). Az EU-27-be irányuló magyar agrárexport árustruktúráját 10 év után is a nyerstermék-dominancia jellemzi, ami az exporttermékek elégtelen versenyképességére és a magyar élelmiszeripar visszaesésére vezethető vissza. Az import árustruktúrája diverzifikáltabb, alapvetően feldolgozott termékekből áll. Az EU-27-en belül az új tagokkal sokkal dinamikusan nőtt az agrárkereskedelem, mint a régiakkal, következésképpen napjainkra EU-s agrárkereskedelmünk közel 40 százaléka az új EU-s, vagyis a régi CEFTA-tagokkal bonyolódik. A csatlakozást követő mérlegromlás után EU-s agrárkereskedelmünk egyenlege javult, 2012-re 2,7 milliárd dolláros aktívumot mutatott.**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F 14, F 15, Q 17.

* A cikk az OTKA K 112450 számú pályázat támogatásával készült.

Hegedüs Zsuzsanna, MTA KRTK Világgazdasági Intézetének tudományos segédmunkatársa.
E-mail cím: hegedus.zsuzsanna@krtk.mta.hu

Kiss Judit, MTA MRTK Világgazdasági Intézetének kutatóprofesszora.
E-mail cím: kiss.judit@mta.krtk.hu, drjkiss@gmail.com

2014. május 1-jén volt 10 éve, hogy Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz. Mind a csatlakozási tárgyalások, mind pedig a csatlakozás folyamatának egyik legkényesebb területe a mezőgazdaság volt (*Vajda*, 2014). Ennek egyik oka, hogy ez a szektor még mindig jelentősebb szerepet játszik az újonnan csatlakozott országok GDP-je előállításában, a munkaerő foglalkoztatásában, a fogyasztásban és a kereskedelemben, mint a régi tagországokban (*Csáki–Jámbor*, 2012). Az új tagok jelentős mezőgazdasági potenciállal is rendelkeznek, aminek kihasználása hatással van az EU mezőgazdasági termelésére, agrárkereskedelmére, a versenypozíciókra. Ráadásul az agrárcsatlakozás az EU közös költségvetésének legjelentősebb tételét, a még mindig 40 százalékot kitevő mezőgazdasági és vidékfejlesztési fejezetet is érzékenyen érintette, hiszen az új tagok a Közös Agrárpolitika kedvezményezettjeivé váltak. Az említettek fényében érthető, hogy az új tagok nagy várakozással, a régiek pedig némi fenntartással tekintettek a csatlakozásra.

Mivel Magyarország nemcsak jelentős agrárpotenciállal rendelkezik, hanem jelentős exportorientáció is jellemzi, ezért az EU-integráció (agrár)kereskedelmi hatásai kiemelten fontosak. Az agrárcsatlakozástól Magyarország egyrészt jelentős agrárexport-növekedést várt, hiszen azt remélte, hogy:

- a csatlakozás számottevő agrártermelés-növekedéssel fog járni, mivel a termelői árak emelkedése, az EU-szinthez való felzárkózása, valamint a közvetlen kifizetések termelésösztönző hatása következtében az exportálható árualap növekedni fog,
- az összes kereskedelmi akadály megszűnése korlátlan piacra jutási lehetőséget biztosít egy félmillió piac esetében, s
- az EU-s intervenciórendszer és az exporttámogatások a magyar agrártermékek értékesítését is elő fogják segíteni.

Másrészt azzal is kellett számolni, hogy a korlátlan piacra jutási lehetőséget a versenytársak is ki tudják használni, és magasabb versenyképességük jelentősebb importpenetrációt, esetleg agrár-külkereskedelmi egyenlegünk romlását eredményezheti. Nem beszélve arról, hogy a támogatási rendszer jellegéből és a versenyképességi problémákból fakadóan az exportstruktúra nyerstermékek és az importstruktúra késztermékek irányába való elmozdulása is várható volt.

Az elmúlt 10 év fejleményei talán elégséges alapot nyújtanak ahhoz, hogy a fenti elvárásokat és fenntartásokat szembesítsük a tényekkel. A cikk legfőbb célja a magyar EU-csatlakozás agrárkereskedelmi hatásainak elemzése az EU-27 vonatkozásában, a 2003 és 2013 közötti időszakban. Saját számításaink alapján és az általunk készített táblázatok, ábrák segítségével:

- átfogó képet adunk a magyar kereskedelem s ezen belül is az agrárkereskedelem utolsó 10 évéről, külön kitérve az agrárium és az EU szerepére,
- részletesen bemutatjuk az EU-ba irányuló magyar agrárexport és -import alakulását, az exportexpanziót és az importpenetrációt az EU-27-ek, valamint a régi és az új tagok vonatkozásában,
- elemezzük az agrárkereskedelmi mérleg változását,
- kitérünk az export és az import árstrukturájának legfőbb jellemzőire,
- bemutatjuk a relációs struktúra változását, különös tekintettel az új tagok egymás közötti kereskedelmére és a legfőbb partnerekre, valamint
- szólnunk a változások okairól.

A cikkben szereplő saját számítások a KSH adatain alapulnak és a 2003 és 2013 közötti 10 éves időszakot fogják át. Agrártermékek alatt a KN (Kombinált Nomenklatúra, CN = Combined Nomenclature) 01–24 árucsoportjait értjük. Valamennyi érték euróban van. Vizsgálatunk az EU-27-re vonatkozik, mivel Horvátország csak 2013 júliusában csatlakozott az EU-hoz. EU-15 alatt az EU régi, 2004 előtti tagállamait értjük, míg EU-12 alatt a 2004-ben, illetve a 2007-ben csatlakozott új tagországokat.

A magyar külkereskedelem 10 éve: növekvő agrárexport-orientáció

2003 és 2013 között az *összes magyar export* 38,1 milliárd euróról 81,7 milliárd euróra, vagyis több mint kétszeresére nőtt (lásd az *1. táblázatot* és az *1. ábrát*). A növekedés 2008-ig töretlen volt, amikor is a pénzügyi és gazdasági válság megtörte az export lendületét, s az export értéke csak 2010-re érte el a válság előtti szintet. Az *import* ugyanezen időszak alatt 42,3 milliárd euróról 74,7 milliárd euróra, vagyis 1,8-szorosára nőtt. A behozatal értéke 2009-ben – alapvetően a hazai kereslet zsugorodása következtében – abszolút értékben csökkent. A válságból való kilábalás időszakában az import növekedése rendre elmaradt az exporttól, s ezzel hozzájárult a kereskedelmi mérleg javulásához és a pozitív egyenleg folyamatos növekedéséhez: 2003-tól 2008-ig deficites volt a *kereskedelmi mérleg*, majd a válság kitörése után az importkereslet visszafogásának hatására folyamatosan javult. Más kérdés, hogy az export termeléséhez szükséges import csökkenése mikor fog előbb-utóbb a kivitel eséséhez s ezzel együtt a kereskedelmi mérleg romlásához vezetni.

**Az összes magyar export, import és a kereskedelmi mérleg alakulása,
2003–2013**

(Milliárd euró)

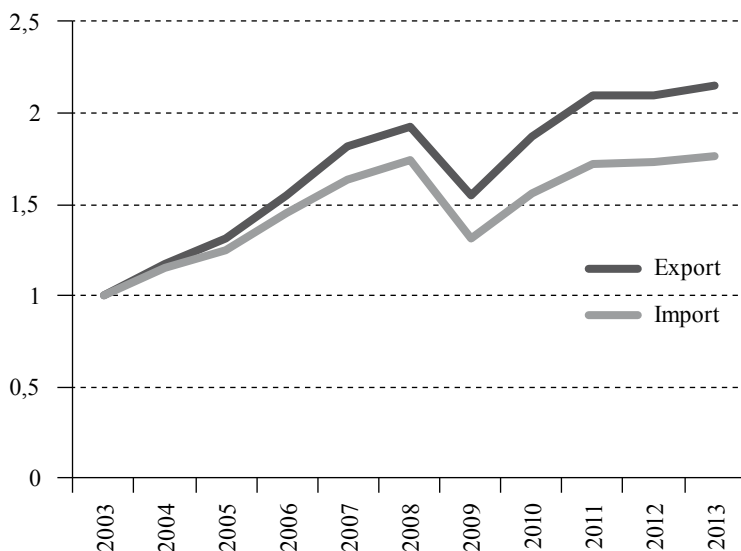
Év	Export	Import	Egyenleg
2003	38,096	42,263	-4,167
2004	44,618	48,533	-3,914
2005	50,051	52,955	-2,904
2006	58,935	61,314	-2,379
2007	69,004	69,123	-0,119
2008	73,380	73,699	-0,319
2009	59,139	55,401	+3,738
2010	71,448	65,933	+5,515
2011	79,977	72,916	+7,060
2012	79,952	73,297	+6,654
2013	81,718	74,710	+7,008

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

1. ábra

A magyar export és import értékindexei, 2003–2013

(Milliárd euró, 2003 = 1)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

A magyar *agrár*export az összes exportnál is dinamikusabban nőtt: 2003 és 2013 között 2,9 milliárd euróról 8,1 milliárdra, vagyis 2,8-szorosára (lásd a 2. táblázatot és a 2. ábrát) (míg az összes export „csak” kétszeresére). Az *agrár*import szintén dinamikusán emelkedett, 1,5 milliárd euróról 4,5 milliárdra, vagyis megháromszorozódott. Az *agrár*import nemcsak az *agrár*exportnál nőtt kissé erőteljesebben, hanem az összes magyar importnál is jobban emelkedett. Azáltal, hogy 2003-ban az *agrár*export értéke majdnem kétszerese volt az *agrár*importénak, s növekedési dinamikájuk hasonló volt a 10 év alatt, Magyarországnak sikerült megőriznie, sőt kismértékben javítania *agrárkereskedelmi egyenlegét*: 2003-ban közel 1,4 milliárd euró volt a többlet, ami 2013-ra 3,6 milliárdra nőtt, s ezzel az *agrár*ium a magyar kereskedelmi aktívum (vö. az 1. és 2. táblázatot) több mint felét adja, nevezetesen az a szektor állítja elő az aktívum több mint felét, amelynek GDP-hez való hozzájárulása nem éri el az 5 százalékot.

2. táblázat

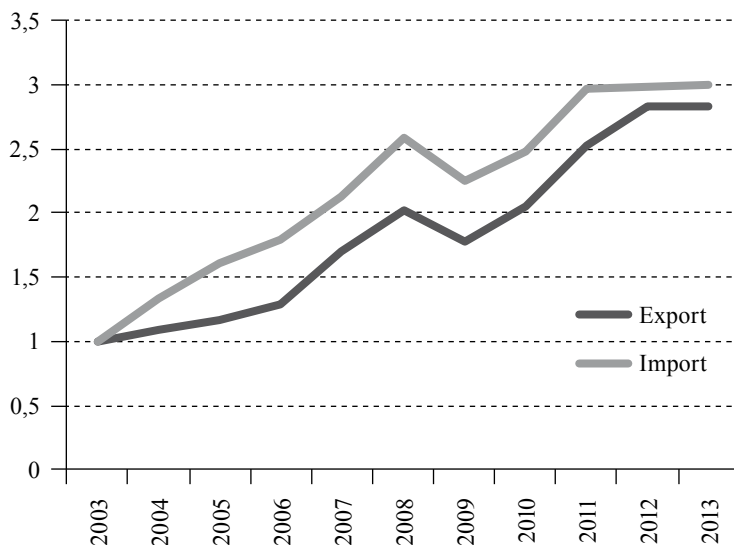
Az összes magyar *agrár*export, -import és kereskedelmi egyenleg

(Milliárd euró)

Év	Export	Import	Egyenleg
2003	2,854	1,494	+1,360
2004	3,098	1,999	+1,098
2005	3,323	2,407	+0,915
2006	3,675	2,680	+0,995
2007	4,863	3,188	+1,675
2008	5,781	3,860	+1,921
2009	5,085	3,370	+1,715
2010	5,843	3,710	+2,132
2011	7,193	4,445	+2,747
2012	8,074	4,454	+3,619
2013	8,093	4,493	+3,599

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Magyarország agrárexportjának és -importjának értékindeksi, 2003–2013
(Milliárd euró, 2003 = 1)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

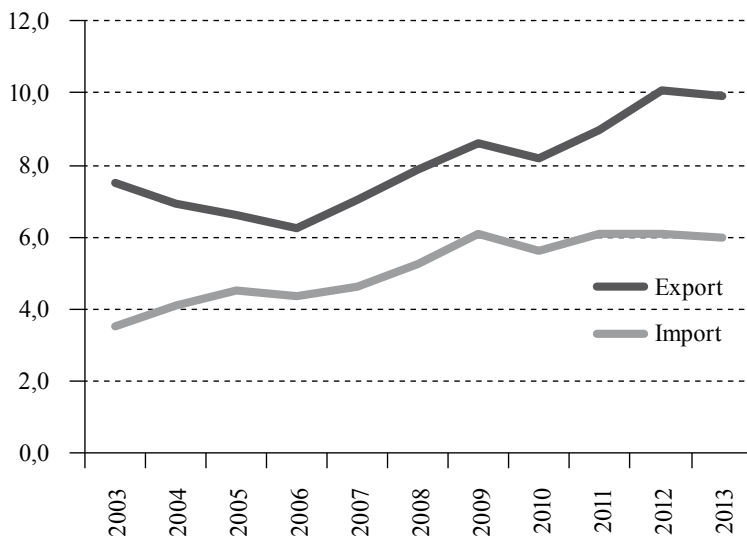
A mezőgazdaság helyzete, az időjárás változása, a termelés alakulása, az áruk versenyképessége, az agrárpolitika nagymértékben meghatározza a magyar kereskedelmi mérleg s ezen keresztül a folyó fizetési mérleg alakulását.

Mivel 2003 és 2013 között a magyar agrárkereskedelem sokkal dinamikusabban nőtt, mint az ország teljes kereskedelme, így az *agrártermékek részaránya* emelkedett. Míg 2003-ban az összes importnak 3,5 százalékát tették ki az agrártermékek, addig részarányuk 2013-ra 6,0 százalékra nőtt (lásd a 3. ábrát). Amennyiben ez a nálunk nem megtermelhető termékek beszerzését (például kávé, kakaó, banán stb.), a választékbővítést, avagy a veszteséges termelés kiváltását szolgálta, addig üdvözlendő fordulat volt, de ha a hazai termelés kiszorítását jelentette (mint az megtörtént a tej, a tejtermékek vagy a sertés esetében), akkor kevésbé.¹

¹ Erre a kérdésre az árústruktúra elemzésekor még visszatérünk.

Az agrártermékek részaránya az összes magyar exporton és importon belül, 2003–2013

(Százalék)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az export esetében 7,5 százalékról 9,9 százalékra nőtt (2012-ben 10,1 százalék volt) az agrártermékek aránya, vagyis egyértelműen nőtt a magyar külgazdaság *agrár-export-orientációja*. Ennek magyarázata alapvetően a mezőgazdasági kibocsátás növekedése, amit az is mutat, hogy az agrárszektor GDP-hez való hozzájárulása átmeneti csökkenés után Magyarországon – a nemzetközi trendekkel ellentétben – nőtt: 2004-ben 4,1 százalék volt, ami 2009-re 2,9 százalékra csökkent (Potori, 2013), majd pedig növekedni kezdett: 2010-ben 3,5 százalék, 2011-ben 3,9 százalék, 2012-ben és 2013-ban már 4,0 százalék² volt (Agrárgazdasági Figyelő, 2014, 21. o.). Ez a tendencia ugyancsak kétféleképpen ítéltető meg. Kedvezőnek nevezhető, ha a mezőgazdasági potenciál (föld, munkaerő stb.) kiaknázásából és az agrárszektor modernizációjából fakad. Más a helyzet, ha a részarány-növekedés a többi gazdasági ágazat gyengébb teljesítményével magyarázható és/vagy a mezőgazdasági termelés

² Egyes források szerint (Szabó, 2014) 2012-ben és 2013-ban 4,6 százalék volt a GDP-hez való agrár-hozzájárulás.

mennyiségi növekedésével (extenzifikálódásával) s nem versenyképességének javulásával (mint ahogy erre utal *Jámbor, 2010a, b; Jámbor, 2011; Juhász és Wagner, 2013; Vásáry et al., 2013*).

Kereskedelmünk az EU-val: meghatározó szerep és erősödő agrárorientáció

Magyarország EU-s kereskedelme ugyancsak dinamikusan nőtt 2004 óta: az EU-27-ekbe irányuló *magyar export* 2003 és 2013 között 32,063 milliárd euróról 61,875 milliárdra, vagyis 1,9-szeresére nőtt, miközben az összes magyar export 2,2-szeresére emelkedett. Az EU-27-ekből érkező *import* 32,788 milliárd euróról 53,081 milliárdra, vagyis 1,6-szorosára emelkedett (lásd a 3. táblázatot és a 4. ábrát), míg a teljes magyar import 1,77-szorosára. Az összes kereskedelmi forgalomnál kevésbé dinamikus EU-s kereskedelemnövekedés azzal magyarázható, hogy a csatlakozás nem járt az átlagot meghaladó kereskedelemgeneráló hatással, mivel az 1991 decemberében aláírt társulási megállapodás következtében az EU piacának 92 százaléka már a csatlakozást megelőzően is liberalizálttá vált (*Meisel, 2014, Tracy, 1994*), s meglehetősen kevés kereskedelmi akadály maradt (*Kiss, 2008*). Következésképpen a kereskedelem teljes liberalizálása nem járt erőteljes exportgeneráló (kereskedelemteremtő) hatással. Kétségtelen, hogy a korlátlan piacra jutási lehetőség a magyar termékek számára is növekvő piacot jelentett, de a lehetőségek kihasználása alapvetően a termékek versenyképességétől függött. Ezzel magyarázható, hogy 2003 és 2013 között az EU-27-ek részaránya a magyar exporton belül 84,1 százalékról 75,7 százalékra csökkent. Az importon belül is csökkent az EU-s országok részaránya (77,6 százalékról 71,0 százalékra 2003 és 2013 között), holott a behozatal esetében a magyar piacnak csak 85 százaléka vált liberalizálttá a társulási megállapodásnak köszönhetően a csatlakozást megelőzően (*Tracy, 1994*).

A *csökkenő részarányok* ellenére az EU igen jelentős szerepet játszik a magyar *kereskedelmi mérleg többletének* fenntartásában. Habár 2003-ban EU-s exportunk és importunk értéke közel azonos volt, de mivel az export dinamikusan nőtt, mint az import, így az EU-s kereskedelem egyenlege a 2003-as 0,725 milliárd eurós hiányról 8,793 milliárdos többletre váltott, 2010-ben és 2011-ben rekordtöbbletet ért el, 10 milliárd euró feletti értékkel (lásd a 3. táblázatot).

**Magyarország teljes exportja, importja, kereskedelmi egyenlege
az EU-27 tagállamaival**

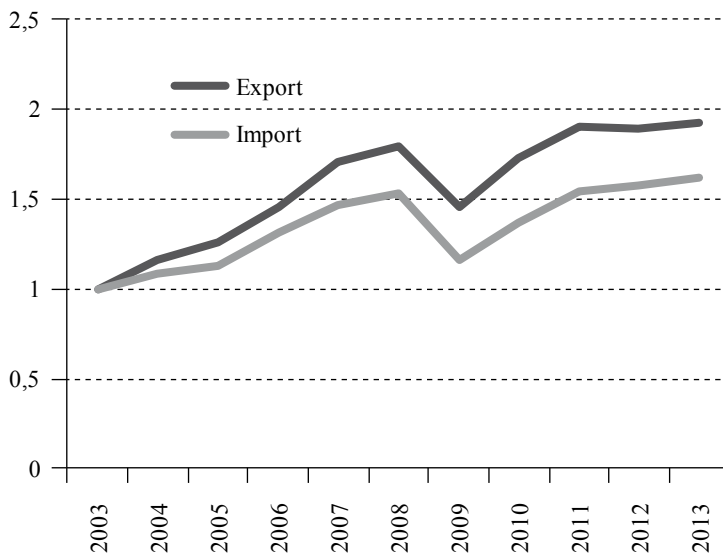
(Milliárd euró)

Év	Export	Import	Egyenleg
2003	32,063	32,788	-0,725
2004	37,092	35,592	+1,500
2005	40,458	37,077	+3,380
2006	46,631	43,174	+3,457
2007	54,587	48,225	+6,362
2008	57,504	50,343	+7,160
2009	46,652	38,088	+8,563
2010	55,304	44,730	+10,573
2011	60,878	50,593	+10,285
2012	60,736	51,615	+9,121
2013	61,875	53,081	+8,793

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az EU-27 országaival való magyar árukereskedelem értékindexei, 2003–2013

(2003 = 1)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az EU-val bonyolódó *agrárkereskedelem* sokkal dinamikusabban nőtt, mint Magyarország összes EU-s kereskedelme és mint Magyarország összes agrárkereskedelme: az EU-ba menő magyar *agráréxport* 2003 és 2013 között 2,054 milliárd euróról 6,745 milliárd euróra, 3,3-szorosára nőtt, míg az EU-ból érkező *agrárimport* 1,245 milliárd euróról 4,116 milliárdra, ugyancsak 3,3-szorosára (lásd a 4. táblázatot és az 5. ábrát). Az átlagostól eltérő dinamika részben annak tudható be, hogy a csatlakozást megelőzően a társulási megállapodás ellenére sokkal több kereskedelmi akadály maradt fenn az agrártermékek, mint az iparcikkek kereskedelme területén (Meisel, 2014). A másik tényező a piacnyitás adta lehetőségek eltérő kihasználása: ezzel magyarázható, hogy a csatlakozást közvetlen követő években az agrárimport sokkal erőteljesebben nőtt, mint az agráréxport, s az export/import aránya³ és az agrárkereskedelmi mérleg fokozatosan romlott, alátámasztva azt az előfeltételezést (Kiss, 2008), hogy az agrár-csatlakozás negatív hatással lehet a magyar agrárkereskedelmi mérlegre. 2008-tól az export jelentős növekedést mutatott (bár 2010-ben megtorpant), míg az import csak csekélyebb mértékben nőtt: az export/import arány 2013-ra 1,64-ra javult (elérte a csatlakozás előtti szintet) és az *agrárkereskedelmi mérleg* aktívuma 2013-ra 2,63 milliárdra nőtt, s ezzel az agrárszektor 30 százalékkal járult hozzá az EU-s kereskedelmi többlet termeléséhez.

4. táblázat

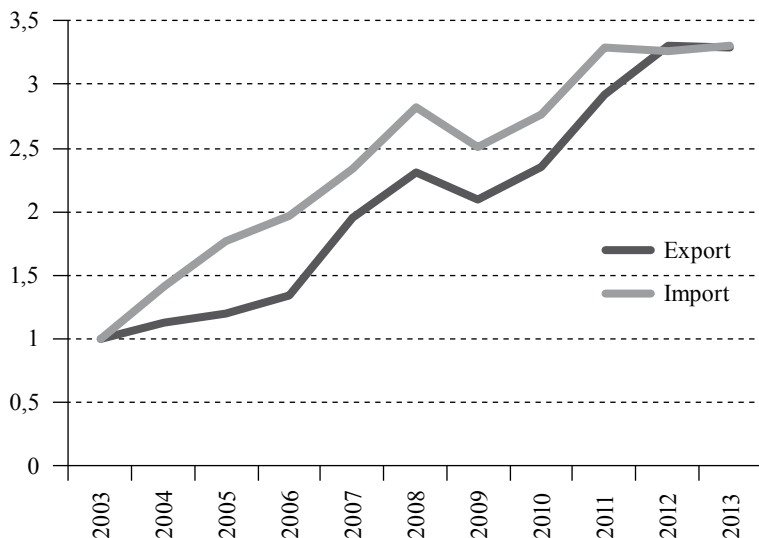
**Magyarország agráréxportja, importja, kereskedelmi egyenlege
az EU-27 országaival**
(Milliárd euró)

Év	Export	Import	Egyenleg
2003	2,054	1,245	+0,808
2004	2,321	1,751	+0,570
2005	2,468	2,198	+0,270
2006	2,748	2,457	+0,290
2007	4,002	2,902	+1,099
2008	4,736	3,509	+1,226
2009	4,304	3,129	+1,174
2010	4,832	3,445	+1,387
2011	5,994	4,090	+1,903
2012	6,785	4,053	+2,731
2013	6,745	4,116	+2,629

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

³ 2003-ban az export/import aránya 1,64 volt, s 2006-ra pedig 1,12-re romlott.

**Az EU-27 országaival való magyar agrárkereskedelem értékindexei,
2003–2013**
(2003 = 1)

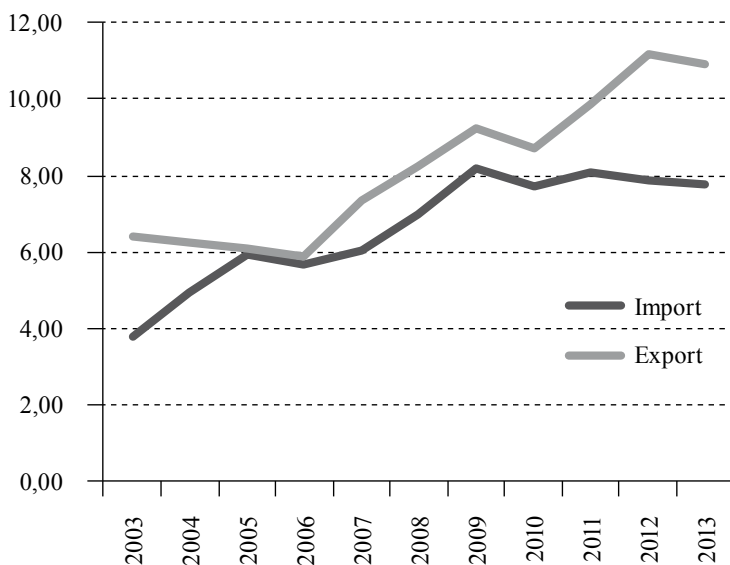

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az EU-val való agrárkereskedelem dinamizálódása következtében egyrészt megnőtt az *agrártermékek jelentősége* Magyarország EU-s kereskedelmén belül, másrészt megnőtt az *EU-27-ek piaci részesedése*. Az EU-ba irányuló magyar exporton belül 2003 és 2013 között 6,4 százalékról 10,9 százalékra nőtt az agrártermékek részaránya, míg az importon belül 3,8 százalékról 7,8 százalékra (lásd a 6. ábrát). Mindkét részarány kissé nagyobb, mint az összes magyar exportot és importot jellemző részesedés (vö. 3. ábra), vagyis Magyarország EU-s kereskedelmében nőtt az *agrárspecializáció* mértéke. Amennyiben ez az ország adottságaiból, komparatív előnyeinek kihasználásából fakad, akkor kedvező jelenséggel állunk szemben.

Az agrártermékek részaránya Magyarország EU-val folytatott kereskedelmében, 2003–2013

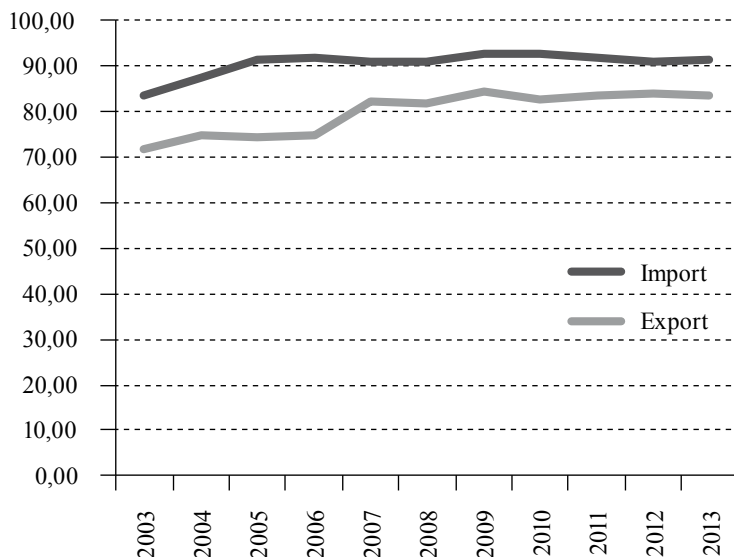
(Százalék)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az EU mint piac, illetve mint beszerzési forrás jelentőségének emelkedését mutatja, hogy 2013-ban már a magyar agrárexport 83,3 százaléka irányult az EU-27-ekbe (a csatlakozás előtti 72,0 százalékkal szemben), míg a magyar agrárimport 91,6 százaléka érkezett az EU-ból a 2003-as 83,4 százalékhöz képest (lásd a 7. ábrát), vagyis a csatlakozás első ránézésre erőteljes kereskedelemteremtő hatással járt. A kialakult magas piaci részarány akkor lehet veszélyes, ha a forgalom csak néhány termékre, illetve termékcsoportra, és/vagy partner(ország)ra fókuszál. A választ a relációs és az árústruktúra részletesebb vizsgálata fogja megadni.

**Az EU-27 tagállamok részesedése a magyar agrárkereskedelemben,
2003–2013**
(Százalék)

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az import esetében a statisztikai számbavétel alapja már nem a származási ország, hanem a szállító/szerződő fél.⁴ Így lehetséges az, hogy a fejlődő országokból származó termékek (mint például a banán, a kakaó, a kávé stb.) statisztikailag német vagy holland importként jelennek meg a magyar külkereskedelmi nyilvántartásban.

A tényleges külkereskedelmi adatokat nemcsak a statisztikai számbavétel változása torzítja, hanem a rejtett gazdaságnak a magyar agrárgazdaságban⁵ és agrárkereskedelemben játszott jelentős szerepe is. A *feketekereskedelem* részben a 2004-es csatlakozás után, az áruk szabad áramlása következtében erősödött meg, részben pedig a schengeni egyezményhez való 2007-es csatlakozás után, amikor is megszűnt a határellenőrzés. Legfőbb ösztönzője az adórendszerek, adókulcsok eltérése és a jog-

⁴ Ezt a kérdést veti fel Szabó [2013] és Vásáry et al. [2013].

⁵ Kürthy–Wagner [2014] szerint az élelmiszer-gazdaságban 29–49 százalék a rejtett gazdaság aránya.

hézagok megléte. *Kürthy–Wagner* [2014] kutatásai és számításai szerint – amelyek a tükörstatisztikákon alapulnak – „... a tagországok tüköradatai az export esetében lényegesen alacsonyabbak, mint a magyar adatok, míg az import esetében általában felülmúlják azokat” (*Kürthy–Wagner*, 2014, 12. o.). A szerzőpáros számításai szerint a külkereskedelmi eltérés nagysága mintegy 1,4 milliárd euró, aminek jelentős része az új tagokkal folytatott agrárkereskedelemben, elsősorban a szlovák és a román relációban keletkezett.

A relációs struktúra változása: az új tagok növekvő szerepe, koncentrált partnerlista

Az EU-s csatlakozást megelőzően voltak olyan feltételezések, hogy amennyiben jelentősebb kereskedelembővülés fog bekövetkezni, az elsősorban az új tagok irányába jelentkezik majd. Ez a vélelem beigazolódott. A magyar EU-s agrárkereskedelemben ugyanis a forgalom sokkal dinamikusabban alakult az új, mint a régi tagokkal. Míg 2003 és 2013 között az EU-15-ökbe irányuló magyar agrárexport 2,8-szeresére nőtt, addig az új tagok esetében 4,4-szeresére (lásd az 5. táblázatot). Az import esetében a megfelelő arányszámok 2,7, illetve 4,8. Következésképpen a régi tagok részaránya csökkent Magyarországon EU-s agrárkereskedelmében, míg az új tagoké nőtt: míg 2003-ban a magyar EU-s agrárexport 71 százaléka irányult az EU-15-be és 29 százaléka az EU-12-be, addig 2013-ra a régi tagok részaránya 61 százalékra csökkent, míg az új tagoké 39 százalékra nőtt. Az import esetében a 2003-as 73:27-es arány 61:39-re változott. Az említett fejlemények következtében jelenleg a magyar EU-s agrárkereskedelemben közel 40 százaléka az új tagokkal bonyolódik, vagyis zömében a hajdani CEFTA-tagokkal. Ennek egyik oka a magyar áruk versenyképessége, ami sok esetben gátja a régi EU-tagországokban való értékesítésnek. A másik ok, hogy az új tagok közül többen (például Lengyelország, Szlovákia) sokkal jobban ki tudták használni az EU-csatlakozásból fakadó lehetőséget, s ezt piacszerzéssé tudták konvertálni. Egy további kereskedelempolitikai tényező, hogy a régi tagok egymás közötti agrárkereskedelmében a CEFTA⁶-egyezményben lefektetett agrárkereskedelmi korlátok ezen országok EU-csatlakozásával megszűntek,⁷ teljesen szabaddá vált az új tagországok egymás közötti agrárkereskedelme.

⁶ CEFTA = Central European Free Trade Agreement (1992).

⁷ A CEFTA keretében az agrártermékek esetében nem tervezték a szabadkereskedelem megvalósítását, helyette a tagországok bilaterális egyezmények alapján koncessziókat (kedvezményeket) nyújt-

A magyar agrárkereskedelmi mérleg mindkét reláció esetében pozitív, mértéke 2003 és 2013 között háromszorosára nőtt a régi tagok és 3,8-szeresére az új tagok esetében. Jelenleg a magyar EU-s agrárkereskedelmi többlet 38 százaléka az új tagországokkal folytatott kereskedelemről ered, vagyis az új tagok részesedésével arányos.

5. táblázat

A magyar agrárkereskedelem alakulása a régi (EU-15) és az új (EU-12) tagállamokkal, 2003–2013

(Millió euró)

Év	EU-15			EU-12		
	Export	Import	Egyenleg	Export	Import	Egyenleg
2003	1459	912	546	596	334	262
2004	1676	1253	424	645	498	147
2005	1749	1561	188	720	638	82
2006	1878	1685	193	870	773	97
2007	2518	1936	582	1485	966	518
2008	2763	2414	348	1973	1095	879
2009	2636	2108	528	1668	1021	647
2010	2752	2207	545	2081	1239	842
2011	3276	2575	702	2718	1516	1202
2012	3957	2459	1498	2829	1595	1234
2013	4146	2505	1641	2599	1612	988

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

A magyar agrárkereskedelem *relációs strukturáját országonként* vizsgálva megállapítható, hogy igen *magas a koncentráció* mértéke, mivel mind az export, mind pedig az import mintegy 70 százaléka mindösszesen 6 országgal bonyolódik (lásd a 6. és 7. táblázatot). Ráadásul a koncentráció mértéke emelkedő tendenciát mutat. Ugyanakkor az országok rangsorában némi változás következett be a csatlakozás óta, alapvetően az új tagok javára.

2003-ban a legfontosabb *exportpiacok* Németország, Ausztria, Románia, Olaszország, Hollandia és Lengyelország voltak. Bár Németország megőrizte vezető szerepét, 2013-ban már Románia lett a második legfontosabb piac, s öt követte Ausztria, Olaszország és Szlovákia (lásd a 6. táblázatot). A német piacon a térvesztés egyrészt

tottak egymásnak vámcsökkentések, vámkvóták formájában (Kiss, 2002, VII. fejezet).

6. táblázat

Magyarország legfontosabb exportpartnerei
(Százalék)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ausztria	11,85	10,97	10,91	11,16	8,77	9,91	9,17	9,57	10,49	10,97	10,69
Németország	24,62	23,92	20,58	19,87	17,12	18,24	18,69	15,99	16,44	16,50	18,04
Olaszország	8,72	9,97	11,62	12,73	13,84	11,65	13,36	11,80	10,26	10,01	10,34
Hollandia	7,00	6,93	5,91		6,82		5,78	5,33		9,00	8,15
Lengyelország	5,02	5,65	5,03	5,64	5,86	5,88			5,25		
Románia	10,18	7,50	7,94	7,66	14,33	17,38	15,97	16,47	13,98	13,97	13,26
Szlovákia				6,06		7,23	7,98	11,85	15,65	12,16	9,41
<i>A hat legfontosabb partner részesedése</i>	67,39	64,94	61,99	63,12	66,74	70,29	70,95	71,01	72,07	72,61	69,89

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

versenyképességi problémákkal, illetve a többi új tag nagyobb versenyképességével magyarázható.⁸ A román részarány növekedése (ami mögött a gabonaexport jelentős emelkedése van) részben a 2007-es csatlakozás kereskedelemteremtő hatását mutatja, részben azonban a feketekereskedelem létét sejteti.⁹ 2003 és 2013 között a Romániába irányuló magyar agrárimport több mint négyszeresére nőtt. A szlovák piacon való „térnyerés” volt a legintenzívebb: 2003 és 2011 között a Szlovákiába menő magyar agrárimport 54 millió euróról 938 millióra, vagyis több mint 17(!)-szeresére nőtt, s 2011-ben Szlovákia volt a második legjelentősebb EU-s piacunk. Az export 40 százalékát a cukor és a gabonafélék tették ki. Kérdés az, hogy ezek az adatok mennyiben takarnak tényleges kereskedelmi forgalmat, s milyen szerepe van a már említett fekete- és szürkegazdaságnak, az áfakülönbségek¹⁰ „kihasználásának”, az adóelkerülésnek a reálgazdaságtól elszakadó forgalomműködésben.¹¹ Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a nagy lengyel piac részarányának változatlanlanságát, ami a lengyel mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlődésével, versenyképességének növekedésével magyarázható.

Ami a *beszerzési forrásokat* illeti, Németország megőrizte vezető pozícióját: jelenleg a magyar EU-s agrárimport mintegy 20 százaléka innen érkezik, bár nem mind innen származik, hiszen igen sok fejlődő országból érkező agrártermék Németországban lép be az EU-ba. Részben ezzel magyarázható Hollandia viszonylag magas, 10 százalék körüli részaránya. Figyelemre méltó azonban Lengyelország és Szlovákia piacnyerése: 2013-ra Magyarország második és harmadik legfontosabb EU-s beszerzési forrásává vált ez a két ország, ami a már fentebb említett versenyképességi előnyre vezethető vissza, Szlovákia esetében némi fenntartással.¹²

⁸ A visegrádi országok agrár-versenyképességét elemzi *Vásáry* et al. [2013], míg a magyar export versenyképességéről lásd: *Juhász és Wagner* [2013].

⁹ Erről lásd: *Kürthy–Wagner* [2014].

¹⁰ Míg Magyarországon 27 százalékos az áfa, Szlovákiában 20 százalékos.

¹¹ A feketekereskedelem létét és mértékét mutatja, hogy 2012-ben a magyar statisztikai adatok alapján 824 millió euró volt a magyar agrárimport, míg a szlovák tükörstatisztika 711 millió eurós magyar agrárimportot jegyez (*Kürthy–Wagner*, 2014).

¹² Ez a fenntartás alapvetően azokra a termékcsoportokra vonatkozik, amelyek mind az export, mind az import esetében nagy súllyal szerepelnek (cukor és gabonafélék).

7. táblázat

Magyarország legfontosabb importpartnerei
(Százalék)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ausztria	6,79	6,4	6,95	7,81	7,76	8,99	9,13	9,12	9,54	9,05	8,99
Németország	18,65	21,46	25,02	24,59	24,82	23,52	24,09	22,85	22,41	22,04	21,38
Olaszország	8,12	7,09	6,92	6,5	6,91	7,09	5,77		5,87	5,66	5,55
Hollandia	15,7	17,03	15,22	12,93	12,14	14,71	12,87	12,54	10,23	9,09	9,05
Lengyelország	8,48	9,76	13,19	14,93	13,6	13,06	13,07	13,9	12,21	12,19	12,81
Románia	6,15										
Csehország		7,06						5,25			
Szlovákia			6,73	6,82	8,13	7,26	8,35	9,09	11,36	12,99	11,7
<i>A hat legfontosabb partner részesedése</i>	63,89	68,8	74,03	73,58	73,36	74,63	73,28	72,75	71,62	72,02	69,48

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Az árústruktúra: koncentrált export vs. diverzifikált import

2003-ban az EU-ba irányuló magyar *agrár*export több mint 30 százaléka húsból és gabonafélékből állt, kétharmadát pedig további 5 árucsoport (állati takarmány, zöldség- és gyümölcskészítmények, olajos magvak, italok, valamint növényi olaj és zsír) adta.¹³ Az export árústruktúrája *erőteljes koncentrációt* és *stabilitást* mutat.¹⁴ 2013-ban ugyanaz a 7 árucsoport adta a magyar export 64 százalékát, mint 10 évvel korábban. Az egyetlen változás, hogy a gabonafélék (főleg a kukorica, a búza és az olajmagvak) váltak a fő exportcikké a hús helyett (lásd a 8. ábrát). Ennek egyik oka, hogy a magyar mezőgazdaság adottságai, hagyományai, komparatív előnyei a gabonaágazatban vannak. Magyarországon a kukorica, a búza, az árpa, a napraforgó és repce termelése rendre meghaladta a belső keresletet. Ugyanakkor, míg a kukorica és a búza vetésterülete a csatlakozás óta változatlan, 1,2 és 1,1 millió hektár (*Potori et al.*, 2013), az olajos magvak vetésterülete nőtt, elsősorban az EU növekvő bioenergia-termelésének következtében.

A gabonafélék növekvő részesedésének másik oka, hogy a csatlakozáskor átvett Közös Agrárpolitika támogatásai (a területalapú kifizetések,¹⁵ az intervenciók rendszer) és a nemzeti kiegészítő (agrár)támogatás (top-up rendszer)¹⁶ is ezt az ágazatot preferálja. Részben ennek tudható be, hogy a csatlakozás óta eltelt 10 évben a magyar mezőgazdasági termelésen belül a növénytermesztés részaránya 70 százalékra nőtt, míg az állattenyésztésé 30 százalékra csökkent. Ez utóbbinak oka az állatállomány¹⁷ csökkenése és a takarmányárak növekedése. Ráadásul a csatlakozást követően – részben a megnövekedett verseny, részben pedig a beruházások, fejlesztések elmaradása következtében – az élelmiszeripar legtöbb ágazata (köztük a húsipar) is válságba került. Egyes becslések szerint¹⁸ Magyarország élelmiszer-ipari termelése 25 százalékkal esett a csatlakozás óta, míg például a lengyel 30 százalékkal nőtt.

¹³ A részletes árucsoportonkénti bontást lásd az 1. mellékletben.

¹⁴ Ezt támasztja alá *Jámbor* [2011] cikke az 1999 és 2010-es időszak esetében.

¹⁵ Ezek nagysága a 2004-es 70,2 euró/hektárról 2013-ra 233,0 euró/hektárra nőtt (*Potori et al.*, 2013).

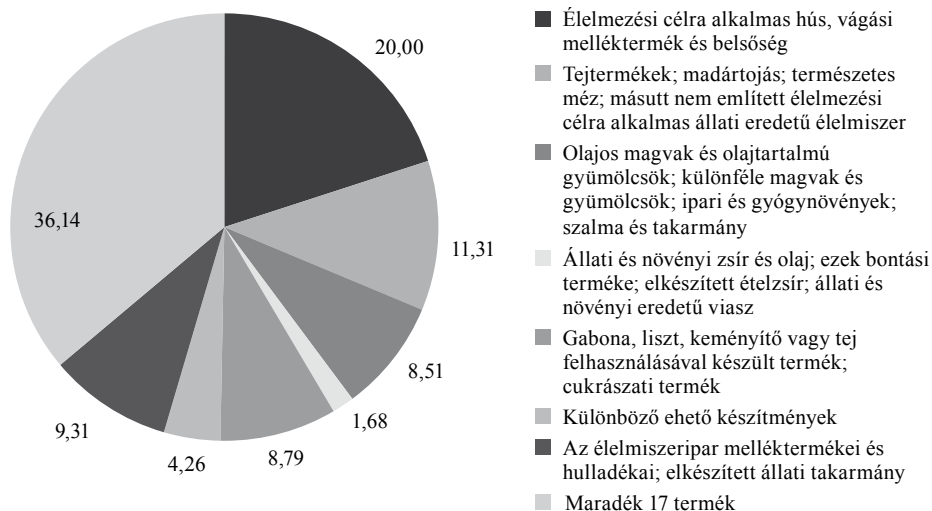
¹⁶ Mivel a 2004-es csatlakozáskor az új tagok nem 100 százalékban kapták meg a régi tagoknak járó agrártámogatásokat, így lehetőséget kaptak arra, hogy hazai költségvetésből 30 százalékponttal megfeleljenek az EU-tól kapott támogatásokat mindaddig, amíg az új tagok nem érik el a 100 százalékot.

¹⁷ A sertésállomány például 2011-re 3 millió alá esett, ami 1949 óta a legalacsonyabb mérték (*Potori et al.*, 2013).

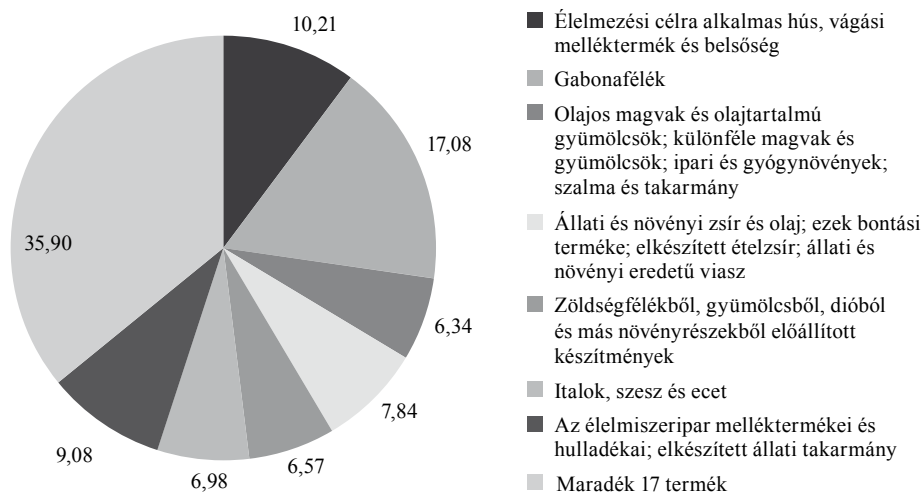
¹⁸ Interjú Raskó Györggyel (*Origo*, 2014. augusztus 3.)

Magyarország EU-s agrárexportjának árstrukturája 2003-ban és 2013-ban
(Százalék)

2003

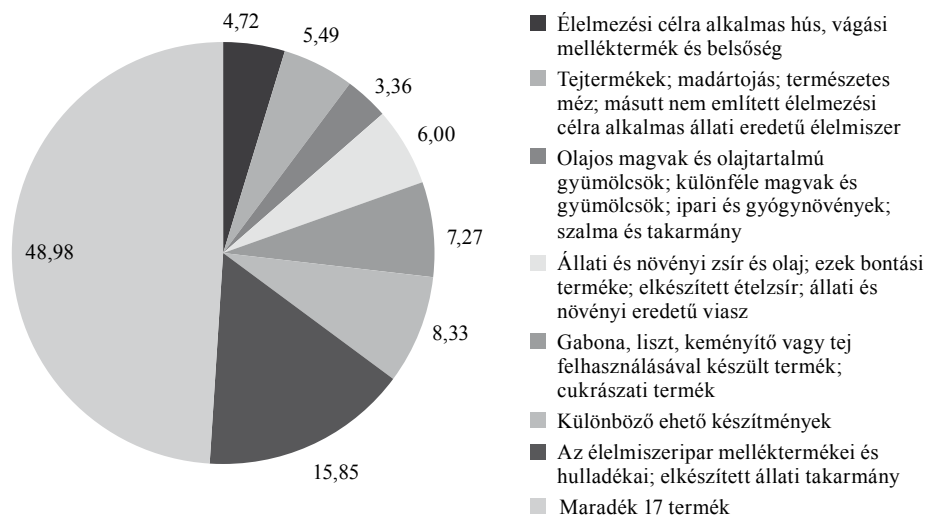
2013

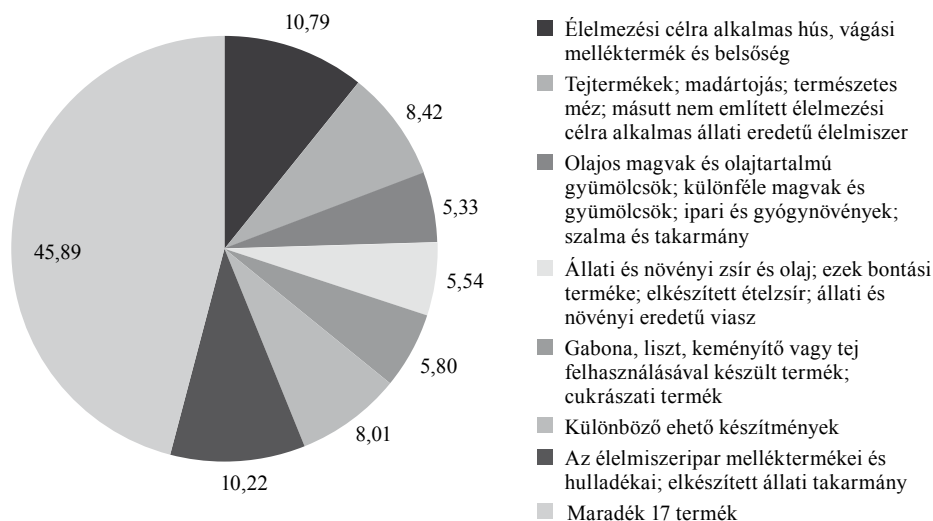
Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Magyarország EU-s agrárimportjának árstrukturája 2003-ban és 2013-ban
(Százalék)

2003

2013

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Ezzel is magyarázható, hogy a magyar agrárexport több mint felét a nyers- és alapanyagok teszik ki a magasabb hozzáadott értékű feldolgozott termékek rovására.¹⁹ A gabonafélék agrárexporton belüli magas (20 százalék körüli) részaránya következtében a magyar exportbevételek nagymértékben függenek az időjárás alakulásától. A sebezhetőséget jelzi, hogy az összes magyar agrárkereskedelmi többlet egyharmadát a gabonaexport adja (*Varga és Kruppa, 2014*).

Az exporttal ellentétben az *import* árustruktúrája kevésbé koncentrált, inkább *diverzifikált*: 2013-ban az 5 legfőbb árucsoport (hús, állati takarmány, tejtermék, növényi olaj és zsír, gabonakészítmények) adták az import 43 százalékát (lásd a 9. ábrát), s egyetlen árucsoport részaránya sem volt 11 százaléknál nagyobb.²⁰ Egyértelműen nőtt a hús és a tejtermékek részaránya, vagyis azon termékek importpenetrációja, ahol a hazai ipar gyengélkedése piaci keresletet hagyott kielégítetlenül.²¹ Míg az exportot a növekvő nyerstermék-részarány jellemzi, addig az import esetében éppen a feldolgozott termékek részaránya növekszik: míg 1999-ben az EU-15-ből érkező agrárimport 67 százaléka volt feldolgozott termék, addig 2011-ben már 73 százalék (*Jámbor, 2011*).

Az agrárcsatlakozás mérlege: következtetések és ajánlások

Tíz év meglehetősen rövid időszak ahhoz, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le az agrárcsatlakozás hatásait illetően, mégis az első évtized eredményei talán elégségesek a kedvező eredmények erősítéséhez és a megfelelő korrekciók végrehajtásához.

– Részben a csatlakozás hatására, részben attól függetlenül az elmúlt 10 évben megerősödött a magyar külkereskedelem agrárorientációja és az agrárszektor exportorientációja, aminek akkor lehetne maradéktalanul örülni, ha ez nem a többi szektor gyengébb teljesítményének lenne a következménye, s nem a magyar mezőgazdaság extenzifikálódásán, a termelési struktúrájának a növénytermesztés s azon belül is a szántóföldi növénytermesztés irányába való elmozdulásán és az állattenyésztés lemaradásán alapulna.

¹⁹ 2003-ban az EU-15-be irányuló magyar agrárexport 47 százaléka volt nyerstermék, 2010-ben pedig már 56 százaléka, miután 2007-ben már 60 százalékot is elért (*Jámbor, 2011*).

²⁰ A részletes árucsoportonkénti bontást lásd a 2. mellékletben.

²¹ Becslések szerint míg 2003-ban a magyar fogyasztó 100 forintból 8-at adott ki importált élelmiszerre, addig jelenleg 30-at (Interjú Raskó Györggyel. *Origo*, 2014. augusztus 3.).

– A csatlakozásnak, a szabad piacra jutásnak, az EU kibővülésének és a Közös Agrárpolitika támogatásainak köszönhetően a magyar EU-s agrárkereskedelem igen dinamikusan nőtt. Bár a várt importpenetráció bekövetkezett, ezt ellensúlyozni tudta a magyar agrárexport növekedése, következésképpen a magyar agrárkereskedelem többlete stabilan nőtt, még akkor is, ha az export/import aránya nem javult látványosan. Ugyanakkor a magyar külgazdasági egyensúly fenntartása szempontjából nem elhanyagolható, hogy a magyar kereskedelmi többlet több mint 50 százalékát, illetve EU-s kereskedelmi többletünk közel 30 százalékát az agrárszektor termeli. Ráadásul az agrárkereskedelmi többlet egyharmadát a gabonaexport adja. Vagyis minden olyan intézkedés, amely negatív hatással van a magyar agrárexport-potenciálra, veszélyeztetheti pénzügyi egyensúlyunkat.

– A csatlakozást követően az EU-27 vált a magyar agrártermékek legfőbb piacává (mintegy 83 százalékos részaránnyal) és a legfőbb beszerzési forrássá (91 százalékos részaránnyal). Bár a 91 százalék nagyobb, mint a 83 százalék, ez utóbbi mégis sokkal nagyobb függőségi veszélyt, sebezhetőséget jelent. Egyrészt – mint láttuk – a magyar export piaci koncentrációja elég magas (az agrárexport 70 százaléka 6 országba irányul), másrészt az export árstrukturája is stabilan koncentrált (64 százalékát 7 árucsoport adja), ráadásul magas az alacsony hozzáadott értékű s az időjárás változásának kitett nyerstermékek aránya. Kérdés az, hogy van-e lehetőség az exportpiacok diverzifikálására akár az EU-n belül, akár azon kívül? A másik kérdés az, hogyan lehet a magyar agrárexport-struktúrát modernizálni megfelelő beruházások, fejlesztések nélkül és a növekvő verseny körülményei között.

– A csatlakozást megelőzően az EU régi tagországai ugyan tartottak attól, hogy az újonnan csatlakozók a szabad piacra jutást kihasználva és alacsony(abb) termelési költségük következtében erőteljes agrárexpanziót hajtanak végre, ez csak mérsékelten következett be s akkor is elsősorban az új tagok piaca esetében. Ezt bizonyítja, hogy Magyarország EU-s agrárkereskedelmének közel 40 százaléka már az új tagokkal bonyolódik, a 6 legfőbb partnerből 3 kelet-európai. Ez azt jelenti, hogy újjáéled a CEFTA, de immáron az EU-n belül?

– Arra Magyarország is számított, hogy a csatlakozást követően megerősödik a verseny mind az EU piacán, mind a belső (hazai) piacon, különösen annak fényében, hogy az első években az új tagok az EU-s támogatásokat nem teljes mértékben élvezték. Arra azonban kevésbé számított, hogy a velünk együtt csatlakozó országok jobban tudják kihasználni az agrárintegráció előnyeit részben a csatlakozásra való felkészülés eltérő mértéke, részben pedig az alkalmazott agrárpolitikák, agrárfej-

lesztések következtében. Azt csak remélni lehet, hogy ezt a hátrányt Magyarországnak idővel sikerül ledolgoznia.

– A tisztánlátást erőteljesen akadályozza a statisztikai nyilvántartási rendszer változása, valamint a nyilvántartott adatok és a tényleges forgalom jelentős eltérése.

Mellékletek

I. melléklet

A magyar EU-s agrárexport áruserkezte

(Százalékban)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Élő állatok	3,36	4,15	4,15	4,42	3,23	3,25	3,5	3,19	2,99	3,06	3,52
Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseőség	20	18,69	17,28	14,51	12,93	11,91	12,53	13,01	12,56	10,59	10,21
Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,23	0,17	0,09	0,13	0,07	0,07	0,22	0,24	0,31	0,26	0,28
Tejtermékek; madártojás; természetes méz; másutt nem említett élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	3,91	2,99	3,2	4,4	4,42	4,64	4,08	4,18	4,37	3,98	4,65
Másutt nem említett állati eredetű termékek	2,48	1,98	1,12	0,95	0,65	0,46	0,47	0,57	0,51	0,54	0,73
Élő fa és egyéb növény; hagyma, gumó, gyökér és hasonló; vágott virág és diszítólomboszat	0,64	0,62	0,42	0,47	0,32	0,42	0,53	0,48	0,63	0,62	0,54
Élelmezési célra alkalmas zöldség-félék, gyökerek és gumók	6,1	5,93	4,58	4,59	3,96	3,4	3,32	3,41	3,06	2,9	2,77

A magyar EU-csatlakozás agrárkereskedelmi mérlege

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió; citrusfélék és a dinnyefélék héja	3,98	3,89	2,12	2,46	1,96	2,35	2,42	2,39	2,28	1,79	1,9
Kávé, tea, matétea és fűszerek	1,34	1,02	0,74	0,96	0,88	0,85	1,44	1,32	1,56	1,7	1,13
Gabonafélék	11,31	11,51	15,78	16,22	27,45	22,2	19,55	19,99	20,22	19,94	17,08
Malomipari termékek; maláta; keményítő; inulin; búzasikér	1,54	1,26	0,89	0,6	1,4	1,98	1,77	1,54	1,61	1,3	1,37
Olajos magvak és olajtartalmú gyümölcsök; különféle magvak és gyümölcsök; ipari és gyógynövények; szalma és takarmány	8,51	9,14	8,55	6,79	6,75	9,71	10,79	9,61	9,34	9,61	6,34
Sellak; mézga, gyantia és más növényi nedv és kivonat	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02
Növényi eredetű nyersanyag fõnásra; másutt nem említett növényi termék	0,37	0,28	0,15	0,21	0,12	0,11	0,06	0,06	0,07	0,06	0,06
Állati és növényi zsir és olaj; ezek bontási terméke; elkészített ételzsir; állati és növényi eredetű viasz	1,68	2,18	2,7	3,09	2,7	3,76	3,63	4,12	5,39	6,92	7,84
Húsból, halból, rákfélékból és puhatestű, valamint más gerinctelen víziállatból készült termék	3,96	3,86	3,96	4,06	3,07	2,56	2,79	2,62	2,42	2,23	2,46
Cukor és cukorárúk	1,56	2,96	4,34	5,48	4,11	4,04	4,53	5,53	5,75	5,78	4,74
Kakaó és kakaókészítmények	1,71	1,47	1,57	2,15	1,4	1,3	1,17	1,38	1,14	1,02	1,61

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék; cukrászati termék	1,39	1,67	2,08	2,33	2,02	2,25	2,12	1,96	2	1,97	2,47
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	8,79	8,68	7,82	8,09	6,63	6,97	7,16	6,5	5,87	6,21	6,57
Különböző ehető készítmények	2,96	3,99	4,68	5,09	4,75	4,79	4,92	4,93	5,48	5,12	5,3
Italok, szesz és ecet	4,26	3,77	3,55	4,24	4,3	5,25	4,5	4,84	4,42	5,34	6,98
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai; elkészített állati takarmány	9,31	9,27	9,51	7,74	5,91	6,85	7,54	7,1	6,52	7,41	9,08
Dohány és feldolgozott dohány-pótló	0,34	0,49	0,7	1,02	0,96	0,86	0,95	1	1,51	1,63	2,35

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

A magyar EU-s agrárimport áruszerkezete

(Százalékban)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Élő állatok	1,37	3,29	4,46	4,91	3,72	3,24	4,44	5,58	4,92	5,05	4,27
Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	4,72	8,72	10,73	8,43	7,07	8,40	9,54	9,37	10,54	11,62	10,79
Halak, rákok, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	1,16	0,66	0,63	0,71	0,67	0,65	0,65	0,62	0,70	0,67	0,74
Tejtermékek; madártojás; természetes méz; másutt nem említett élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	5,49	7,33	7,88	8,61	9,96	8,34	8,21	9,55	8,85	7,61	8,42
Másutt nem említett állati eredetű termékek	1,35	1,10	0,93	1,05	0,80	0,68	0,68	0,54	0,74	0,98	1,19
Élő fa és egyéb növény; hagyma, gumó, gyökér és hasonló; vágott virág és diszítólomboszat	3,48	3,02	2,47	2,08	1,95	1,79	1,91	1,77	1,94	2,03	1,88
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	4,73	3,77	3,23	3,47	3,55	2,84	2,75	3,36	2,95	2,47	3,00
Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió; citrusfélék és a dinnyefélék héja	8,53	6,91	6,51	6,01	6,32	5,88	4,80	4,62	4,49	3,90	3,98
Kávé, tea, matéa és fűszerek	1,60	1,72	2,05	2,24	1,99	2,51	2,80	2,63	2,66	2,84	1,95

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gabonafélék	2,10	2,75	1,76	1,64	2,75	3,02	1,98	2,00	2,93	3,06	3,07
Malomipari termékek; maláta; keményítő; inulin; búzasziker	0,68	0,86	0,82	0,83	0,78	0,79	0,85	0,87	1,73	1,75	1,59
Olajos magvak és olajtartalmú gyümölcsök; különféle magvak és gyümölcsök; ipari és gyógynövények; szalma és takarmány	3,36	2,31	2,12	2,33	2,04	2,02	1,63	2,18	2,21	3,94	5,33
Sellak; mézga, gyantá és más növényi nedv és kivonat	0,62	0,39	0,34	0,33	0,35	0,28	0,34	0,30	0,31	0,40	0,40
Növényi eredetű nyersanyag fõnásra; másutt nem említett növényi termék	0,04	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01
Állati és növényi zsír és olaj; ezek bontási terméke; elkészített ételzsír; állati és növényi eredetű viasz	6,00	4,91	4,79	4,01	4,22	6,13	5,08	6,06	6,44	5,11	5,54
Húsból, halból, rákból, rákfélékből és puhatestű, valamint más gerinctelen víziállatból készült termék	1,28	1,36	2,60	2,85	3,03	3,36	3,69	3,50	3,54	3,64	3,82
Cukor és cukorárak	2,66	2,42	2,32	2,74	2,07	2,37	3,59	3,91	3,74	3,55	2,87
Kakaó és kakaókészítmények	6,14	5,53	5,18	5,44	5,22	4,97	5,04	4,88	4,45	4,49	4,72
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék; cukrászati termék	7,27	7,12	7,23	6,79	6,16	6,43	6,24	5,70	5,34	5,57	5,80

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényrészekből előállított készítmények	6,04	4,71	4,65	4,94	4,55	4,30	4,25	4,04	3,96	3,66	4,05
Különböző ehető készítmények	8,33	8,24	8,11	8,74	8,73	8,32	9,01	8,19	7,87	7,86	8,01
Italok, szesz és ecet	5,48	6,95	6,72	6,59	7,82	7,59	6,28	5,93	6,02	5,19	4,96
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai: elkészített állati takarmány	15,85	13,65	10,66	11,02	11,93	11,97	10,68	10,78	9,87	10,99	10,22
Dohány és feldolgozott dohány-pótló	1,71	2,27	3,78	4,21	4,27	4,12	5,56	3,59	3,70	3,59	3,42

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján.

Irodalomjegyzék

- Agrárgazdasági Figyelő [2014]: VI. évf., 1. szám, AKI: Budapest.
- Bojnec, S. – Fertő, I. [2012]: Complementarities of trade advantage and trade competitiveness measures. *Applied Economics*, 4. évf., 4. sz., 399–408. o.
- Csáki, Cs. – Jámbor, A. [2009]: The diversity of effects of EU membership on agriculture in new member States. *Policy Studies on Rural Transition*, No. 20094., FAO Regional Office for Europe and Central Asia, Budapest, 43 o.
- Csáki, Cs. – Jámbor, A. [2010]: Five years of accession: impact on agriculture in the NMS. *EuroChoices*, 9. évf., 2. sz., 10–17. o.
- Csáki Csaba – Jámbor Attila [2012]: Az európai integráció hatása a közép-kelet-európai országok mezőgazdaságára. *Közgazdasági Szemle*, LIX. évf., 892–910. o.
- Csáki, Cs. – Jámbor, A. [2013a]: The Impact of EU Accession: Lessons from the Agriculture of the New Member States. *Post-Communist Economies*, 25. évf., 3. sz., 325–342. o.
- Csáki, Cs. – Jámbor, A. [2013b]: Impacts of the EU Enlargements on the New member States Agriculture. *Acta Oeconomica et Informatica*, XVI. évf., 1. sz., 35–50. o.
- Fertő, I. [2004]: Agri-food trade between Hungary and the EU. Századvég, Budapest, 257 o.
- Harangi-Rákos Mónika [2013]: Gazdaságszerkezet alakulása az EU-ban, különös tekintettel Magyarországra. *Gazdálkodás*, 57. évf., 2. sz., 113–127. o.
- Hegedüs Zsuzsanna – Kiss Judit [2014]: The impact of ten years of European Union membership on Hungarian agricultural trade. *Studies in Agricultural Economics*, 116. évf., 2. sz., 87–95. o.
- Jámbor Attila [2010a]: A csatlakozás hatása a mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelmére Magyarország és az Európai Unió között. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf., 10. sz., 898–916. o.
- Jámbor, A. [2010b]: Effects of EU accession on intra-industry agricultural trade between Hungary and EU15. *Journal of Central European Agriculture*, 11. évf., 2. sz., 201–208. o.
- Jámbor Attila [2011]: Az agrárkereskedelem változása Magyarország és az Európai Unió között a csatlakozás után. *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf., 9. sz., 775–791. o.
- Jámbor, A. [2013]: Comparative advantages and specialisation of the Visegrad countries agri-food trade. *Acta Oeconomica et Informatica*, XVI. évf., 1. sz., 22–34. o.
- Jámbor Attila – Vásáry Miklós [2014]: A magyar agrárkereskedelem tíz évvel a csatlakozás után. *Gazdálkodás*, 58. évf., 3. sz., 237–246. o.
- Juhász, A. – Wagner, H. [2013]: An analysis of Hungarian agri-food export competitiveness. *Studies in Agricultural Economics*, 111. évf., 3. sz., 150–156. o.
- Kapronczai István [2010]: A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU-csatlakozás után. AKI, Budapest.
- Kiss Judit [2002]: A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgásteré. Akadémiai Kiadó, Budapest, 406 o.
- Kiss, J. [2008]: Hope and reality: EU accession's impact on Hungarian agri-food trade. *Studies in Agricultural Economics*, 107. évf., március, 19–28. o.
- Kiss, J. [2011]: Some impacts of the EU accession on the new member states' agriculture. *Eastern Journal of European Studies*, 2. évf., 2. sz., 49–60. o.
- Kiss, J. [2013]: Impacts of EU accession on the Hungarian and Romanian agricultures. In: Novák, T. (ed.): Euro Zone Crisis, Member States' Interests, Economic Dilemmas. Proceedings of the 9th Hungarian-Romanian Bilateral Workshop, Institute of World Economics, Budapest, 51–66. o.
- Kürthy Gyöngyi – Wagner Hartmut [2014]: Rejtett gazdaság a magyar élelmiszer-termelésben (1. és 2. rész). *Magyar Mezőgazdaság*, 69. évf., 31. sz., július 30., 10–12. o., illetve *Magyar Mezőgazdaság*, 69. évf., 32. sz., augusztus 6., 10–12. o.
- Meisel, S. [2014]: Experience of Hungary's Association Agreement. *East European Studies*, 5. sz., 67–85. o.

- Potori, N. [2013]: General Introduction to the Seminar on Agriculture in Hungary and Poland. IERIGZ – AKI Seminar, Warsaw, 19 June 2013.
- Potori, N. – Kovács, M. – Vásáry, V. [2013]: The Common Agricultural Policy 2010–2020: an impact assessment of the new system of direct payments in Hungary. *Studies in Agricultural Economics*, 115. évf., 3. sz., 118–123. o.
- Szabó Jenő [2013]: Elkészült a félévi agrármérleg, *Magyar Mezőgazdaság*, október 16., 14–16. o.
- Szabó Jenő [2014]: Exportszerkezeti változások. *Magyar Mezőgazdaság*, április 16., 8–10. o.
- Tracy, M. [1994]: East–West European Agricultural Trade. The Impact of Association Agreements. Agricultural Policy Studies, La Hutte, Belgium.
- Vajda László [2014]: Elvárások, realitások, lehetőségek. A magyar agrárgazdaság tíz éve az Európai Unióban. *Gazdálkodás*, LVIII. évf., 3. sz., 200–210. o.
- Varga Éva – Kruppa Bertalan [2014]: Az élelmiszergazdaság külkereskedelme 2013. január–december. *Statisztikai Jelentések*, XVII. évf., 3. sz., AKI, Budapest.
- Vásáry Miklós – Kránitz Livia – Vasa László – Baranyai Zsolt [2013]: Versenyképességi vizsgálatok a visegrádi országok közötti agrárkereskedelemben. *Gazdálkodás*, LVII. évf., 6. sz., 544–558. o.